

9. Смирницкий А.И. По поводу конверсии в английском языке. // Иностраный язык в школе. - М., 1953.-98
10. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. - М., 1976.- 58-60.

Рецензент: ф. и. к., доцент Акжолова З. П.

Сатыбалдиева А. К.

**ЛАТЫН АЛФАВИТИН КАБЫЛ АЛУУДА ЖАРАЛГАН ИЛИМИЙ ТАЛАШТАР
(Кыргыз улуттук жазуусунун өнүгүү тарыхынан 1920-30 жж.)**

Сатыбалдиева А. К.

**НАУЧНЫЕ СПОРЫ ВОКРУГ ПРИНЯТИЯ ЛАТИНСКОГО АЛФАВИТА
(Из истории развития кыргызской письменности 1920-30гг.)**

Satybaldieva A. K.

**SCIENTIFIC DECISION CONTROVERSY SURROUNDING THE LATIN ALPHABET
(From the history of the Kyrgyz written 1920-30gg .)**

УДК 001.83:003.344

Макалада кыргыз улуттук жазуусунун өнүгүү тарыхынын урунттуу учуру катары Жаңы латын алфавитин кабыл алган мезгили баяндалат. Айрыкча латындаштыруу процессинин жүрүшүндө 20-30-жж. Кыргызстандын саясий абалына баа берилет. Муну менен катар үч али окумуштуулар И.Арабаев, К.Тыныстанов жана Е.Д.Поливановдун жаңы алфавит боюнча көз-караштары, илимий талаштары сүрөттөлөт.

В статье рассматривается один из периодов истории развития кыргызской письменности, в частности принятие Нового латинского алфавита. Вопрос раскрывается в рамках политической обстановки 20-30-х годов в Кыргызстане. Анализируются научные взгляды и споры вокруг латинского алфавита, в котором участвовали – И.Арабаев, К.Тыныстанов и Е.Д.Поливанов.

The article deals with one of the periods of the history of the Kyrgyz written language , in particular the adoption of the New Latin alphabet . The question is revealed as part of the political situation 20-30s in Kyrgyzstan. Analyzes the scientific views and the controversy surrounding the Latin alphabet , which involved - I.Arabaev , K.Tynystanov and E.D.Polivanov.

Өзөктүү сөздөр: илим, сөздөр, өнүгүү, талаш, тарых

Ключевые слова: наука, слова, развитие, спор, история

Keywords: science, words, development, dispute, history

Кыргызстандын улуттук жазуусунун өнүгүү тарыхы бир канча этаптарды башынан кечирген, анын ичинде латын алфавити 1920-ж. аягында Кыргызстанда кабыл алынып, дээрлик он жылдан ашык колдонулган. Кыргызстанда латын алфавити кирип, иш-жүзүнө ашырылгыча эки-үч жыл убакыт сарпталган [1.18]. Ошону менен катар анын алгачкы жылдарында илим жана агартуучулук чөйрөдө бир топ талаш-тартыштар жаралып, өзгөчө көпчүлүктү кызыктырган жагдай катары Э.Арабаев менен К.Тыныстановдун жаңы алфавит боюнча өз көз-караштары болгондугун жана алар бири-бирине дал келбегендигин белгилесе болот.

Кыргызстанда реформаланган араб алфавитинен баш тартып, латын графикасына өтүү тууралуу маселени агартуучулар алгачкы жолу 1925-ж. май айында Биринчи Илимий Педагогикалык съезде көтөрүп чыгышкан [11.130б.]. Бул тууралуу К.Тыныстанов латын алфавитинин 10 жылдыгына карата 1937-ж. жазылган “Кыргызстандагы жаңы алфавит үчүн күрөштүн он жылы” аттуу эмгегинде баяндаган [10.70б.]. Бул очеркти учурунда изилдөөчүлөр Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук министирлигинин архивинен таап, аны 1991-жылы “Литературный Кыргызстан” журналына жарыялашкан эле. Андан соң изилдөөчү С.В.Плоских жогоруда аты аталган К.Тыныстановдун очеркин жана Е.Поливановдун архивден табылган “Кыргызская работа” деген кол жазмасын өзүнүн “Две страницы репрессированной культуры Кыргызстана. Историко-социоллингвистическое наследие Е.Поливанова и К.Тыныстанова” аттуу китебине жарыялаган. С.Плоских очерктин баш сөзүндө мындай деп жазат: “Бул макала Тыныстанов «буржуазиячыл улутчул» деп күнөөлөнүп, анын кесилерине эки ай калганда жазылган. Мамлекетте тоталитаризм менен репрессиялар, Сталиндин жеке керт башына сыйынуучулук өз апогеясына жеткен чак. Мына ошол себептүү бул макалада кездешкен саясий демагогия менен партиялык штампка көңүл бурбоо зарыл” [10.57б.].

Түшүнүктүү болуш үчүн чечмелей кетсек, К.Тыныстанов тарабынан 1937-ж. карата он жыл мурун Жаңы латын графикасына өткөрүү иштеринин жүрүшү, андагы оош-кыйыш учурлары жана илимий талаш-тартыштары тууралуу кийин эскерип, жогорудагы илимий очеркин жараткан. Бул очерктин социоллингвистикалык мааниси терең экендигин С.Плоских өз макаласында белгилеп кеткен [10.57б.]. Чындыгында “Кыргызстандагы жаңы алфавит үчүн күрөштүн он жылы” очеркинде ошол учурга мүнөздүү таптык көз-караштагы ураандар камтылганы менен, биринчи кезекте бул кыргыз тилинин, жазуусунун тарыхы үчүн маанилүү илимий булак. Автор чакан эмгегинде Кыргызстанда латын алфавитинин кандайча кабыл алынгандыгы жана кыргыз тилинин орфографиялык, терминологиялык маселелеринин чечилиши тууралуу баяндаган.

Очерктин башында Педагогикалык съезддин жүрүшү эски жана жаңы алфавиттин жактоочуларынан туруп, алар экиге бөлүнүп, дискуссиялар катуу талаш-тартыштар менен коштолгондугу сүрөттөлөт.

Съездеги жагдайды Тыныстанов төмөндөгүдөй баяндайт: “Ал кезде билим берүү органдарын мыкчып турган жана өкмөт мүчөлөрүнө кирип алган улутчулдар ошол тапта көрүнүктүү казак контрреволюционери, алаш ордочул А. Байтурсуновду өздөрүнүн позициясын бекемдеш үчүн күн мурунтан съездге чакырып коюшкан. 1925-ж. 25-майынан

27-майына чейин созулган съездде, Арабаев менен Байтурсунов башында турган улутчулдар менен катуу салгылаштан кийин резолюция кабыл алынды. Резолюциянын констативдүү бөлүгүндө төмөндөгүлөр айтылган: “Жаңы маданият жолуна түшүүдө араб алфавитинин маданий-техникалык ыңгайсыздыгын эске алып, ошондой эле кылымдар бою ислам динин жамынган европалык капиталисттер менен өз маданий-экономикалык эркиндиги үчүн күрөшүп келген түрк элдеринин бул алфавитти колдонуудагы кыйынчылыктарын эске алып, КАОнун Областтык Илимий-Педагогикалык Съезди араб алфавитин жокко чыгарып, жаңы латын алфавитине өтүү керек деген чечимин кабыл алды” [10.65б.]. Ушул күндөн тартып, К.Тыныстанов латын алфавитин жайылтуу иштери боюнча жооптуу кызматкер болуп дайындалып, буга байланыштуу иш-чараларды уюштурууну жетектеген.

К.Тыныстанов жаңы алфавитке өтүү процессин таптык күрөш катары баалап, аны төрт этапка бөлгөн. Эң алгачкы этабында автор Э.Арабаев менен А.Байтурсуновдун эски араб алфавитин сактап калуу аракетиңде болгондугун белгилейт. Мындай себебин биринчи кезекте К.Тыныстанов аларды бай-манаптардын жана динчилдердин өкүлдөрү катары сыпаттаган. Ошондуктан алар адегенде эле ачык каршылык билдиришкен дейт автор.

Андан кийинки учурун К.Тыныстанов Арабаевдердин бул маселени башка нукка бурууга аракет жасады деп белгилеген. Тактап айтканда, маселенин түйүнү жаңы алфавиттин пайдасы үчүн чечилгенде буржуазиячыл улутчулдар өздөрүнүн жол-жосунун өзгөртүп, жаңы алфавитти киргизүүнүн мөөнөтү жөнүндө калайык калктын атына жамынып: “Биз жаңы алфавитке каршы эмеспиз, аны ишке ашыруу мөөнөтүнө каршыбыз. Адегенде эл маданияттуу болуш керек, андан соң гана жаңы алфавитке өтүү керек” (меньшевиктер менен троцкийчилердин философиясына коендой окшош) деген пикирди бетке кармашкан дейт автор.

Окумуштуу алфавит үчүн күрөштүн үчүнчү этабын ислам дининин кызматкерлери каршылык билдиришкендиги менен байланыштырат. Токмок шаарынын диний өкүлдөрү жаңы алфавитти даярдап жаткан ОНОнун астындагы Илимий комиссияга өкүлдөр тобун жөнөтүшөт. Алар келип, жамааттын өз каражатына Куранды латын алфавитинде он миң нускада бастырууга уруксат сурашып, ошонун негизинде латын алфавитин жалпы элге жайылтса болорун билдиришет. Бийликтегилер Куранды кыргызчага которууну талап кылганда, өкүлдөр буга таптакыр каршы чыгышат.

Төртүнчү этабында К.Тыныстанов жаңы алфавитти жайылтууда жер-жерлердеги уюштуруу ишине каршы чыккан топторду белгилеп, алфавитти мамлекеттик деңгээлге жеткиргенден кийин душмандар ачык эле соккуга өтүшкөндүгүн, алар Кыргызстандын түштүгүндө иш-кагаздарын которуудан баш тартышып, сабаттуулары айрым айылдык кеңештерде техникалык аппараттарды ишке киргизбей жатышкандыгын билдирген. “Өкмөт мындай ээн баштыкка бат эле бөгөт коюп, таптык душмандарды аппараттан кууп чыгарды” – деп жазат автор [10.68б.].

Изилдөөбүзгө түз тиешеси бар маселе катары Тыныстанов Арабаевди “буржуазиячыл улутчул” деп күнөөлөгөнүн белгилей кетсе болот. Анын себептери эмнеде деген суроо туулбай койбойт. Албетте, буга жооп бериш үчүн эң негизгиси ошол мезгилдин шартын,

саясий абалын аныктоо максатка ылайыктуу. Колдо бар булактарга таянсак, мындай күнөөлөмөйлөр алда канча кийинчерээк башталгандыгына ынанабыз.

Архивдик материалдарда көрүнүп тургандай, ушундай “буржуазиячыл улутчулдарды” аныктап чыгууда 1930-ж. ичинде Кыргызстанда күнөөсүз көп сандаган адамдар камалып, эн алды жаңыдан гана түптөлгөн улуттук интеллигенциянын өкүлдөрү атылып кеткен. Ошону менен катар “уруучулук”, “феодалдык-клерикалдык идеология” менен күрөшкөнгө караганда “буржуазиялык идеология”, “троцкисттер”, “оң жана сол оппортунисттер”, “буржуазиячыл улутчулдар” жана аларды таап чыгуу өзгөчө резонанс жаратып, авторитардык режимдин буйрутмасы орто кылымдагы “жезкемпирлерге аңчылык” сыяктуу көрүнүштү элестетип калган [4.200 б.].

Окумуштуу Ж.Жунушалиевдин эмгегинде белгиленгендей: “Кыргыздарда революцияга чейин жана андан кийин деле капитализмдин өнүгүшү үчүн экономикалык база жокко эсе болгон, ошого жараша буржуазиялык таптык өкүлдөр кездешкен эмес. Жергиликтүү эл болсо байыркы учурдагыдай эле уруучулдук мамилелелердин канонун сактап келгендиктен, чала-була “буржуйланып” калган өкүлдөр бирин-экин эле болгон. Ошондуктан ошол кездерде буржуазиялык-улутчулдук идеологияны алып жүргөндөрдүн катары бар экендиги шек жаратат” [4.200б.].

Автордун пикиринде 1927-ж. чейин партиялык уюмдар уруучулдукка, феодалдык-клерикалдык идеологияга сактык кылышып, ал эми буржуазиячыл улутчулдук идеологияны үстүртөн эле карашкан. Чындыгында эле партиялык аппаратка борбордон жөнөтүлгөн кызматкерлердин 20-чы жылдарда жасаган отчетторунда буржуазиялык-улуттук идеологиянын кездешпегендигин айтып келишкен. Мисалы, 1927-ж. Кыргыз Областтык Коммунисттик Партиясынын биринчи секретары В.Шубриковдун кайрылуусунда, андан кийин жети жылдан соң 1934-ж. ушул эле кызматтагы М.Белоцкийдин VII партиялык конференциядагы билдирүүсүндө: “...буржуазиялык-таптык элементтер Кыргызстанда байкалбайт, себеби Украина менен Белоруссияга караганда артта калган мамлекет”, – деп белгилеген [4.212б.].

Бирок М.Белоцкийдин сөзүнөн кийин тез эле, өтө “сезгич”, “байкагыч” адамдар четтен чыгып, алар буржуазиячыл улутчулдардын бетин ачыш үчүн, кадимкидей жарышка чыга башташкан. Мисалы, Булатов (Ысык-Көл РК) Чалагыз Иманкуловдун, Бейше Турусбаевдин бетин ачат, Орозбаев (Сталинский РК) У.Жалиловду, Эсеналиев (комсомолдук кызматкер) – И.Тойчиновду, К.Тыныстановду, З.Бектеновду, Айылчинов - Чоңбашевди, Чоңбашев - Токбаевди, Токомбаев - Тыныстановду, Байышевди, Татыбековду [4.212б.].

Мындай саясий абал эмнеден кийин түзүлүп калган? Бул окуя 1927-ж. декабрь айындагы ВКП(б)нын XV съездинде кабыл алынган “Оппозиция жөнүндө” жана партиянын катарынан 75 активдүү троцкисттерди жана 23 Сапроновдун группасынын мүчөлөрүн чыгаруу керек деген чечимден кийин жогорудагыдай саясий конъюнктуралык абал түзүлгөндүгү белгилүү [4.212б.].

Мындан соң, 1928-ж. ноябрь айында ВКП(б)нын Орто Азия бюросунун Борбордук Комитети Кыргыз Областтык партиясына “Троцкисттер оппозициясынын иштери жөнүндө” деген директивдүү кат жөнөткөн. Катта кантондук жана райондук партиялык комитеттерде

троцкисттик элементтердин бетин ачуу, алар жөнүндө маалыматтарды жыйноо жана системалоо сыяктуу иштерди областтык комитеттин маалымат бөлүмүнө тапшыруу маселеси сунушталган” [4.2126.].

Ушундай жагдайда мамлекеттик органдардын ар бир бутагында иштешкен кадрлар бири-биринин айыбын ачууга өтүп алышты. Бул тууралуу изилдөөчү А.Болпонова белгилегендей: “Репрессиядан өзүн сактап калуу үчүн адамдар трибунаны колдонгонду бат эле үйрөнүп алышты. Ошону менен кечээки эле дос-курбалдаштар, кесиптештер бири-бирине жалаа жаап, саясий оюндардын курмандыгына айланып жатышты. Докладдарында, кайрылууларында көбүртүп-жабыртууну колдонуп, эртең кайра өз баштарына келээрин сезбей жатышты” [3.406.]. Мындай көрүнүштөр кыргыз тилинин жана жазуусунун үстүндө иштеп жаткан агартуучулардын, окумуштуулардын чөйрөсүндө да орун алган.

Кыргызстанда 1932-ж. маданий курулуш институту бир канча секторлору менен түзүлөт. Ал институтка 1934-ж. баштап дүйнөлүк маанидеги окумуштуу, атактуу лингвист, көп тилде эркин сүйлөгөн полиглот, көзү тирүүсүндө эле гений аталган [5.786.] Евгений Поливанов иштеп калат. Ал келген жылдары институтта К.Тыныстанов менен бирге К.Карасаев, Яншансин, И.Батманов, К.Юдахин сыяктуу окумуштуулар эмгектенип жатышкан. Жогоруда айтылган себептерден улам институтта саясий абал оорлоп бараткан. К.Тыныстанов 1932-ж. “Академиялык кечелер” аттуу пьесасы үчүн катуу сынга кабылган учуру болчу. Е.Поливанов өзү дагы белгилүү лингвист Маррдын теориясына каршы чыккан оппонент-окумуштуу катары бийликтегилердин куугунтугуна айланган. Ошондуктан ал Орто Азияга кетүүгө мажбур болгон. Мына ошол жылдары К.Тыныстанов Ташкентте окууда жүргөндө Е.Поливанов менен таанышып, анын жеке чакыруусу менен кыргыз жергесине келген эле.

Институтта түзүлгөн оор абалга карабай эки гениалдуу адам тынымсыз эмгектенип, алдыда дагы бир топ илимий изилдөө иштери даярдалып жаткан. Окуу куралдарын түзүү, Кыргызстандагы таш эстеликтерин изилдөө үчүн экспедиция уюштуруу [10.236.], “Манас” эпосун орус тилине которуу ж.б. [11.1566.] Е.Поливанов Тыныстановдун илимпоздук даражасын бийик баалаган, анын жаңы алфавиттик проектисин дагы колдогон. Е.Поливановдун сунуштоосу менен 1936-ж. Касым Тыныстанов кыргыздардан биринчи профессор наамына ээ болгон [11.1566.].

Е.Поливанов К.Тыныстановдун окумуштуулук дараметине таң калганын жашырбайт, ал белгилегендей бул автордун түзгөн орфографиялык эрежелери чынында эле рационалдуу берилген жана Батыш Европанын тилчилери акыркы жылдарда эле изилдеп баштаган тил илиминин жаңы багыты болгон морфонология маселесин К.Тыныстанов өз алдынча изилдей баштаган [10.346.].

Жогоруда айтылгандай, Е.Поливанов биринчи алиппени түзүүчү катары Арабаевди эмес, Тыныстановду эсептеген. Ал реформаланган араб графикасы тууралуу төмөндөгүлөрдү жазат: “Кыргыз адабий тилинин башталышы 1924-ж. болуп саналат, мындайча айтканда, ошол жылы Арабаев казактын Байтурсинову ишке ашырган реформаны колдонуп, өзүнүн биринчи “Алипбэсин” реформаланган араб графикасы менен жарыкка чыгарат (ал эмес, ошол китептин сыртында кыргыздын боз үйүнүн ордуна казактын боз үйү тартылган).

Арабаевдин реформасында ичке үндүүлөрдөн башталган сөздөрдүн башына коюлган диакритикалык *таякча*, мурун казактын өкүлү Байтурсынов ойлоп тапкан (аларда – *даякшы*) ачылыш болчу. Казактардыкынан анча-мынча эле айырмаланбаса, негизинен алфавитте ошол эле беш үндүү тамга бар, бирок кыргыздарга гана таандык созулма үндүүлөр кошулуп жазылган.

Негизинен, Арабаев киргизген реформа араб тамгасын улутташтыруу үчүн туура эле болгон, тек гана мунун чыныгы автору болуп Байтурсынов эсептелет. Ал эми колдонушу боюнча айтсак, Байтурсуновдун дагы, Арабаевдин дагы реформаларына биз каршыбыз” [10.326.].

Ушул саптар Е.Д.Поливановдун 1934-жылы жазылган “Киргизская работа” деген жыйнагынын 7, 8 дептерлеринен алынган. Бир караганда, бул макаласында автордун эки ача пикири бардай туюм калтырат. Анткени өз кезегинде Е.Поливанов Байтурсынов менен Арабаев иштеп чыккан араб тамгасынын реформасын “гениальное”, “талантливейшее изобретение” [2.626.] деп баа бергендиги белгилүү, бирок кийинки жазган илимий макаласында “байтурсыновщина”, “арабаевщина” деп, кайрадан сын-пикирин айтып отургандыгы суроо туудурат. Бул мезгилде жогоруда айтылгандай, Ахмет Байтурсынов эл душманы катары куугунтукталып жүргөн, ал эми Ишеналы Арабаев 1933-жылы Ташкенттин түрмөсүндө каза болгон эле [6.116.]. Бийлик бутагында отургандардын арасында ашкере сактык, саясий конъюнктура күч алып, ал барып тоталдык куугунтукка айланып жаткан. Башында айтылгандай К.Тыныстанов 1932-жылы “Академия кечелери” аттуу пьесасын чыгарган күндөн баштап, аны “алаш-ордочу”, “буржуазиячыл улутчул” деген күнөөлөр ар бир трибунадан айтылып жатты. Андыктан Е.Поливановдун жогорудагы алиппелерди сын көз караш менен айтып жатканы, анын жеке эле окумуштуулук көз карашы эмес, ошол эле учурда К.Тыныстановдун окумуштуулук абройун көтөрүү менен аны баш чаралардан коргоп калууну көздөгөндөй [7.600б.].

Демек, биз байкагандай, кыргыздын эки гениалдуу окумуштуусу менен агартуучусунун ортосунда жекелик карама-каршылык эмес, ошондогу коомчулукта болуп жаткан ырайымсыз саясий процесс өз салакасын тийгизип жаткан. Тактап айтканда, Тыныстановдун Арабаевге карата болгон “буржуазиячыл улутчул” деп күнөөлөшү 1934-ж. кийин гана трибунанын сөзүнө айланган курулай кайрылуу деп белгилесе болот.

Бул тууралуу жазуучу Шүкүрбек Бейшеналиев өзүнүн калыс сөзүн төмөндөгүчө жазган: “Акырында Арабаевдин өкүнүчтүү тагдырына кайрылбай өтүүгө абийирибиз чыдатпас. Бирин бири жектеген, айыптаган мезгил илимпоздорубуздун аз сандуу карлыгачтарын да кайраштырган. Кезегинде таалимин алган, жашы, жолу улуу, адис агартуучу, эне тилибиздеги окуу китептердин биринчи түзүүчүсү, Илим комиссиясын, Академиялык Борборду жетектеген кезинде шакирттикке алынып, эмгек жолун ошо Арабаевдин колдоосу менен баштаган таланттуу окумуштуу-тилчи К.Тыныстанов аны жана анын кесиптеш досу, казактын көрүнүктүү коомдук ишмери, чоң окумуштуу казак грамматикасы менен синтаксисинин түзүүчүсү Акмат Байтурсуновду ошондогу саясий-идеологиянын сокмогу менен экөөнү тең аёосуз сындаган” [6.696.].

Касым Тыныстанов өмүрүнүн аягына чейин тил, адабият теориясы жана практикасы менен алектенди. Аны менен биргеликте улуу окумуштуу Евгений Поливанов кыргыз тилинин тарыхы, котормочулук жана орусча-кыргызча сөздүктүн үстүндө иштеп жатты. Экөө биргелешип жасай турган илимий иштер алдыда максатталып турган, анын ичинде экспедиция даярдалып жаткан, басмадан чыгарууга төмөнкү материалдар 1936-ж. жазылган:

1. “Кыргыз тилинин синтаксисинин очерки” – Тыныстанов, 1 б.бет.кырг.
2. “Кыргыз тилинин пунктуациясы” – Тыныстанов, 1 б.бет, кырг.
3. “Дунган тилинин программалык материалдары” – Поливанов, 15б. ж.б. [10.10б.].

Бирок каргашалуу 1937-жылы 1-августта эки окумуштуу тең – Е.Поливанов жана К.Тыныстанов бир күндө камалышат да, үч күндөн кийин институтта төмөндөгүдөй буйрук чыгат:

1. Ишенимди актабагандыгы үчүн жана институтта бир катар жылдар бою илимий иштер жүрбөгөндүгүнө байланыштуу К.Тыныстанов ушул жылдын 1-августунан баштап кызматынан бошотулсун;
2. Ишенимди актабагандыгы жана өндүрүштүк планды аткарбагандыгы үчүн Е.Д.Поливанов кызматынан бошотулсун [10.10б.].

Ушуга байланыштуу окумуштуулардын жогоруда аталган илимий эмгектери, макалалары колдонуудан алынып салынат. Ошондой эле Тыныстановдун 1937-ж. 10- майда жазылган «Жаңы алфавит үчүн күрөштүн он жылы» аттуу чакан очерки басмаканадан чыкпай калат [10.9б.].

Ошентип Кыргызстанда улуттук жазуунун өнүгүү тарыхы маанилүү этаптарды башынан кечирди, анын ичинде латын алфавитин кабыл алуу жараяны бир топ кыйынчылыктар менен коштолгон. Кыргызстанда окумуштуулар чөйрөсүндө Жаңы латын алфавитинин тегерегинде жаралган илимий талаштардын орун алышы мыйзам ченемдүү көрүнүш. Бирок латындаштыруу процесси 20-30-жылдарда күч алган сталиндик катаал диктатуранын куралы болгон саясий демагогиянын коштоосунда жүргүзүлгөндүгү менен айырмаланат, анткени советтик илим баштапкы жылдарга караганда караманча өзгөрүп, өлкөдө жүрүп жаткан авторитардык-тоталитардык режимден көз-каранды болуп калган.

Ага карабастан республикада улуттук жазуунун түптөлүшүнүн, биринчи алиппелердин, окуу куралдардын, сөздүктөрдүн пайда болушунун башатында алгачкы энтузиаст, мекенчил жана кесипкөй инсандар турушкан.

Макаланын соңунда жыйынтыктап жатып сталиндик лагерлерди өз башынан өткөргөн академик Д.Лихачевдун айткандары менен кошулбай коюга болбойт: “...илимде эки жактуу эрк пайда болду, бирөө таптык-алгылыктуулук жана экинчиси таптык-душмандык. Пролетардык идеология боюнча булар менен бирикпегендердин баары аларга каршылык катары кабыл алынып, илимде бир нерсени далилдебестен, башкалардын далилинен душмандык таап чыгуу. Бул барып, илимий чөйрөдө «душмандардын» толуп кеткендиги, алардын мамлекетке, коомго зыяндуулугу жана аларды соттоп, керек болсо атууга чейин кетирүү” [9.5б] – деген окумуштуунун сөзү кыргыз улуттук жазуусунун өнүгүү тарыхында басып өткөн катаал жолунун бир көрүнүшү болгон.

Колдонулган адабияттар:

1. Абдулдаев Э. Формирование киргизского литературного языка и киргизской национальной письменности. – Фрунзе: Илим, 1987.
2. Алпатов В.М. 150 языков и политика 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства.– Москва: КРАФТ+ИВ РАН, 2000.
3. Болпонова А.Б. К.Тыныстанов – ученый и государственный деятель Кыргызстана.– Кара-Кол, 2011.
4. Жунушалиев Ж. Время созидания и трагедий. 20–30–е годы XX в. – Бишкек: Илим, 2003.
5. Журавлев В.К. Обыкновенный гений. – Русская речь. – 1991. – №5.
6. Ишенаалы Арабаев (Туулган кунунун 110 жылдыгына арналган жыйнак). – Бишкек: Илим, МП “Табылга”, 1993.
7. Кошоев М. Кыргыз эли. Тарыхы жана руху. – Бишкек: Бийиктик, 2006.
8. Орузбаева Б.О. Кыргызское языкознание//сборник статей.–Т.2.–Бишкек: Илим, 2004.
9. Лихачев Д.М. Предисловие к кн.: Репрессированная наука. – Ленинград: Наука, 1991.
10. Плоских С.В. Две страницы репрессированной культуры Кыргызстана. Историко-социолингвистическое наследие Е.Поливанова и К.Тыныстановы. – Бишкек: Илим, 2001.
11. Тургунбаева А.М. Формирование системы народного образования в период культурной революции в Киргизии (20-30-е годы XX века). – Бишкек, 2008.

Рецензент: д.ф.н. Көчкүнов А.С.

Узбекова С.М., Кадыркулова Ф.Д.

**АНЫКТООЧТУН НЕМИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНДЕГИ БИЛДИРҮҮ
ЫКМАЛАРЫ**

Узбекова С.М., Кадыркулова Ф.Д.

**СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ В НЕМЕЦКОМ И КЫРГЫЗСКОМ
ЯЗЫКАХ**

Uzbekova S.M., Kadyrkulova F.D.

WAYS OF EXPRESSING DETERMINATION IN GERMAN AND KYRGYZ LANGUAGES

УДК 81'367.333:811.112.2:811.512.154

Бул макала салыштырма синтаксис, немис жана кыргыз тилдериндеги аныктоочту билдируу ыкмалары боюнча материалдарды камтыйт.